

De toekomst van christelijk geloof en theologie in Nederland. Een rooms-katholieke visie

Gerard J.N. de Korte

Gearfetting

Ut in roomsk-katolyk perspektyf wei tinkt biskop De Korte nei oer de takomst fan it kristlik leauwe en de teology. Hy set útein mei in skets fan de hjoeddeiske kultuer en de aktuele ûntjouwing fan de tsjerke, want leauwe en teology funksjonearje altyd yn in beskate kontekst. Yn ús tiid is sprake fan maatskiplike ûnfrede, dominânsje fan it ferljochtingstinken en minder tsjerklike belutsenens. Yn de tsjerke ferliest it leauwe ek oan krêft. Tagelyk is der yn 'e maatskippij lykwols in langstme nei besiele ferbannen waar te nimmen en wurdt de groep "net bûne spirituelen" grutter.

De Korte pleitet as roomsk-katholyk teolooch prinsipiëel foar in teology dy't út in binnenperspektyf en in dêrmei ynherint belibbe leauwe wei beoefene wurdt. Dy teology ûnderskiedt him klear fan godstsjinstwittenskip, de besibbe en sterk oan belangstelling winnende wittenskip, dy't syn ûnderwerpen út in bûtenperspektyf wei bestudearret.

De boarnen foar de kristlike teology binne de skepen wurklikheid, de iepenbiering en de aktuele kultuer. Kristlike teology wurdt beoefene út in hechte ferbûnens fan de teolooch mei de eigen tradysje wei, mar belutsen op 'e hjoeddeiske minske en yn in iepen dialooch mei oare libbensbeskôgingen. Skiednis ymplisearret feroaring. De ynhâld fan bygelyks it dogma fan de Trije-ienige God moat bewarre bliuwe, mar de taal dêr't it dogma mei omskreaun wurdt, kin en moat bytiden feroarje. De kristlike teolooch kin in krityske en fernijende rol spylje yn 'e kultuer fan ús tiid. De Korte neamt it katolyk sosjaal tinken as foarbyld. Dêr wurde ideeën yn ûntwikkele oer de "goede maatskippij" dy't yn jûn binne troch de Hillige Skrift en de teologyske tradysje.

De wize fan teologisearjen dêr't De Korte op út is, past in tsjerke mei in helder boadskip by.

Dy helderheid moat lykwols lykop gean mei in iepen, gastfrije en hertlike hâlding. Allinnich yn sa'n klimaat kinne minsken fan no yn folle frijheid posityf reagearje op 'e oprop fan Kristus om Him te folgjen.

Inleiding

In dit artikel wil ik vanuit rooms-katholiek perspectief nadenken over de toekomst van het christelijk geloof in het algemeen en de christelijke theologie in het bijzonder. Een goed zicht op de hedendaagse cultuur en kerkontwikkeling is daarvoor belangrijk. Geloof en theologie functioneren immers altijd binnen een bepaalde context. Als rooms-katholiek theoloog en bisschop pleit ik principieel voor een theologie die vanuit een binnenperspectief wordt beoefend en daarom niet zonder een doorleefd geloof kan. De bronnen voor de christelijke theologie vormen de geschapen werkelijkheid, de openbaring en de actuele cultuur. Een en ander wordt in dit artikel uitgewerkt. Tegelijkertijd is het belangrijk aandacht te schenken aan het thema historiciteit. Christelijke theologen theologiseren immers altijd binnen een concrete historische context. Vervolgens bespreek ik kort het katholiek sociaal denken. Dit denken over de “goede samenleving” wordt gevoed door de Heilige Schrift en de theologische traditie. Tenslotte houd ik een pleidooi voor een Kerk met een eigen heldere boodschap. Helderheid moet echter gepaard gaan met een open, gastvrije en hartelijke houding. Alleen zo kunnen mensen vandaag in volle vrijheid ja-zeggen op de oproep van Christus om Hem te volgen.

Aspecten van de hedendaagse Nederlandse cultuur

Meerdere waarnemers van de Nederlandse cultuur signaleren bij een niet gering aantal tijdgenoten gevoelens van onzekerheid en onbehagen. Verbrugge sprak al jaren geleden over een ‘tijd van onbehagen’ en de cultuursocioloog Zijderveld signaleerde een ‘zinderende onvrede’ onder de bevolking.¹ Nog steeds is een grote meerderheid van de Nederlanders over het eigen bestaan tevreden tot zeer tevreden, maar tegelijkertijd leven er veel zorgen over de ontwikkelingen in ons land en in de wereld. Een aantal crises lijkt samen te komen. Zo kent de wereld sinds 2008 een economische crisis met grote gevolgen voor werk en inkomen. Het vertrouwen in de politici in Den Haag en Brussel is wel eens groter geweest. Vervolgens zijn er integratieproblemen met nieuwe Nederlanders. Er zijn populistische politici die stevig op deze trom slaan. En ik noem ook de ecologische crisis en alles wat ons wordt bericht over de klimaatverandering. Alles bij elkaar een lijstje dat veel mensen onzeker maakt. Wat is mijn toekomst en, vooral ook, in welke wereld zullen onze kinderen en kleinkinderen leven?

¹ A. Verbrugge, *Tijd van onbehagen* (Amsterdam 2004); A.C. Zijderveld, *Populisme als politiek drijfzand* (Amsterdam 2009) pp.40-41.

Na de crisistijd en de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog hebben bijna alle politieke leiders in ons land zich sterk gemaakt voor veiligheid en een fatsoenlijk bestaan voor allen. Eendrachtig is gewerkt aan de opbouw van een stevige verzorgingsstaat met het streven naar bestaanszekerheid van de wieg tot het graf. De laatste decennia is er een ander politiek klimaat ontstaan. Mede onder druk van de dreigende onbetaalbaarheid van de verzorgingsstaat gingen steeds meer politici een pleidooi houden voor een kleinere overheid en meer marktwerking. Er vond en vindt een ombouw plaats van de verzorgingsstaat naar een participatiestaat. Iedere Nederlander is verantwoordelijk voor zijn eigen levensgeluk. Breed wordt dit nieuwe beroep op de eigen verantwoordelijkheid gedragen. Dit past natuurlijk ook bij de individualisering van de cultuur in de laatste halve eeuw. Door de sterk toegenomen welvaart en het gestegen onderwijspeil staan steeds meer mensen meer individualistisch in het leven. Politieke partijen, de vakbeweging, maar ook de christelijke organisaties zien hun aanhang afkalven.

Kerken en kerkelijk middenveld

In ons land hebben de christelijke geloofsgemeenschappen betere tijden gekend. Al langer heeft de vrijzinnige stroming te maken met teruggang. Maar ook de twee grote volkskerken – de Protestantse Kerk in Nederland en mijn eigen Rooms-Katholieke Kerk – moeten al vele jaren een krimp accepteren. De beide kerken verliezen samen per jaar minstens 150.000 gelovigen op een totaal van 6 miljoen zielen. Naast de kwantitatieve teruggang kunnen wij ook vragen stellen bij de kracht van het geloof. Niet weinigen zijn immers uitermate onzeker geworden over de inhoud van hun geloof. Niet alleen buiten, maar ook binnen parochies en kerkelijke gemeenten wordt stevig aan het Godsbestaan getwijfeld.

Vragen die lange tijd alleen bij een relatief kleine groep intellectuelen speelden, zijn de laatste vijftig jaar gedemocratiseerd. Niemand kan anno 2013 ontkomen aan de erfenis van de achttiende-eeuwse Verlichting. Deze erfenis is uitermate ambivalent. De Verlichting staat symbool voor mensenrechten, democratie en sociale rechtvaardigheid. Dit zijn zaken die kostbaar zijn en die ook verreweg de meeste christenen koesteren en waarderen. De Verlichting heeft echter voor de christelijke godsléer zeer negatieve gevolgen gehad. Veel verlichte denkers maakten van Jezus een door God gezonden deugdenleraar. De verlichte weigering om de klassieke christologie te aanvaarden impliceerde ook een weigering van het trinitair belijden. Waar een godsgeloof bleef bestaan, werd het veelal een vlak theïsme of deïsme. In het deïsme functioneert een schepende godheid die zich echter verder niet om de schepping bekommert.

De Verlichting had grote invloed op invloedrijke denkers uit de negentiende eeuw. De doorwerking van de denkbeelden van de negentiende-eeuwse “meesters van het wantrouwen” zoals Feuerbach, Marx, Darwin, Freud en Nietzsche kunnen wij niet snel overschatten. Het godsgeloof is bij talloze tijdgenoten aangevochten.

Naast deze diep insnijdende religieuze onzekerheid is er tegelijkertijd bij velen een religieus verlangen. Het vormt voor de kerken een uitdaging om dit religieus verlangen te laten corrigeren door én te verbinden met het bijbels getuigenis omtrent het geheim van God. De toekomst van vitaal christelijk leven in ons land heeft immers alles te maken met overgave aan de bijbelse God. Juist nu is het belangrijk dat christelijke gemeenschappen prioriteit geven aan verkondiging, catechese en andere vormen van geloofscommunicatie en zo stem geven aan het christelijk geloof. Zo kunnen mensen worden geholpen de geloofssprong te wagen en in vriendschap te gaan leven met de bijbelse God. Het christelijk geloof is immers fundamenteel een relationeel geloof. God als Gij spreekt ons aan en roept ons tot een antwoord. God is de God van het verbond. Ieder mens wordt uitgenodigd om het met deze God te wagen.

Actuele stand van zaken

Na de laatste Wereldoorlog en de tijd van de wederopbouw brak een periode aan van sterke welvaartsgroei en hogere scholing voor brede lagen van de bevolking. Een en ander impliceerde een sterke tendens naar individualisering. De kerken kregen te maken met een snel proces van ontkerkelijkking. Steeds meer gelovigen hebben zich verontschuldigd. Lang niet allen verloren hun geloof, maar velen zoeken voor hun religieuze verlangens een eigen invulling. Er is in toenemende mate sprake van een “bricolage”. Mensen vullen op de religieuze markt hun eigen mandje. Tegelijkertijd is de invloed van het christelijk geloof op het maatschappelijk leven minder geworden.

Naast deze tendensen zien wij ook een inhoudelijke aanpassing van de christelijke leer. Godsdienstsociologen spreken over een binnenkerkelijke secularisatie. Ontkerkelijkking, ontkerstening en neutralisering zijn derhalve de sleutelwoorden. Er zijn godsdienstsociologen die liever spreken van een detraditionalisering van de religie. Gabriël van den Brink spreekt bijvoorbeeld over een proliferatie of uitwaaiering van het Heilige.² Naast christenen zijn er in Nederland ook enkele miljoenen soloreligieuzen. Deze mensen hebben de band met de christelijke gemeenschap verloren, maar zijn wel degelijk op zoek naar een bezielend verband. Som-

2 G. v.d. Brink, *De Lage Landen en het hogere* (Amsterdam 2012).

mige onderzoekers schatten de groep van “ongebonden spirituelen” op een kwart van de totale Nederlandse bevolking.³ Al deze ontwikkelingen vormen een uitdaging voor de theologie en de kerken.

Opdracht voor de christelijke theologie

Parallel aan de beschreven ontkerkelijking en ontkerstening zien wij een marginalisering van de klassieke theologie en een groei van de faculteiten godsdienstwetenschappen. Het is belangrijk om het verschil tussen klassieke theologie en godsdienstwetenschap te verhelderen. Een godsdienstwetenschapper kiest bewust voor het buitenperspectief. Hij of zij bestudeert als buitenstaander het fenomeen religie in de meest brede zin van het woord. Zo kan ook het christelijk geloof in al zijn facetten worden bestudeerd. Niet van binnenuit maar als waarnemer.

Klassieke theologie kiest echter principieel voor het binnenperspectief. De drieëne God staat centraal. Het beoefenen van theologie vraagt om een gelovige context. Theologiseren over het geheim van God kan immers alleen vanuit een gelovige, biddende houding als implicatie van het binnenperspectief. De theoloog beseft te leven vanuit het ontvangen. Vanouds leeft daarom binnen de christelijke traditie het besef dat gebed en theologie stevig bijeen horen. Alleen een biddend mens kan de christelijke geloofsgeheimen letterlijk na-denken. Vanuit het ontvangen licht van de openbaring denkt de theoloog na over het geheim van God. De Heilige Schrift als getuigenis van Gods openbarend handelen in Israël en de persoon van Jezus Christus, vormt daarbij een onmisbare bron. Zo zoekt de theoloog gelovig naar inzicht. Het is de wijsheid van de grote middeleeuwse theoloog Anselmus: *fides quaerens intellectum* (geloof dat zoekt naar inzicht). Het *fides* slaat dan zowel op het geloof van de theoloog als op het geloof van de Kerk.

Theologie leeft van de voortdurende wisselwerking tussen gelovig nadenken en nadenkend geloven. Christelijke theologen studeren vanuit het licht van God in Christus. In zijn licht zien wij licht. De levende Christus vormt het licht bij uitstek bij het beoefenen van de theologie. Iedere theoloog blijft altijd leerling. Het geheim van Gods openbaring in Christus is immers zo groot dat het denken over Hem nooit klaar is.

3 W.B.H.J. van de Donk, e.a. (red.), *Geloven in het publieke domein: verkenningen van een dubbele transformatie*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid 2006, p.176 (http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDF-verkenningen/Geloven_in_het_publieke_domein.pdf).

Gods Geest is ook in de actuele cultuur werkzaam. Genormeerd door het evangelie van Christus, zoekt de theoloog in de wereld van vandaag naar sporen van de bevrijdende God.⁴

In de huidige context zal de christelijke theoloog stevig verbonden zijn met zijn eigen traditie – rooms-katholiek; protestants; evangelicaal; orthodox –, maar tegelijkertijd betrokken op de hedendaagse mens en cultuur en in open dialoog met andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Een en ander impliceert niet alleen een hechte band tussen Kerk en universiteit, maar ook tussen faculteit en kerkelijke gemeenschappen. Het leven van de Kerk moet bekend zijn binnen de faculteit. Resultaten van theologisch onderzoek moeten bemiddeld worden in parochie of kerkelijke gemeente. Het gaat dan vanzelfsprekend altijd om een mix van bevestiging, correctie en vernieuwing.

Theologie en historiciteit

Binnen de Romana functioneert het college van paus en bisschoppen – de opvolgers van Petrus en de andere apostelen – als leergezag. Zij moeten op een herderlijke wijze waken over het geloofsgoed (*depositum fidei*) van de Kerk. Tegelijkertijd doen zij dat niet als beheerders van een museum. Het geloofsgoed is immers levende traditie met het oog op het actuele geloof van mensen vandaag. Het leergezag van de bisschoppen kent, als het goed is, een vruchtbare dialoog met de theologen. Katholieke theologen denken binnen een brede bedding. Zij kunnen ook vrij de grenzen van de traditie verkennen en heilzame en opbouwende kritiek leveren.

De theoloog laat zich in zijn nadenken allereerst voeden door het getuigenis van de Heilige Schrift en vele eeuwen traditie als verzameling van *sapientia christiana* ofwel christelijke wijsheid. Tegelijkertijd is er in de katholieke theologie altijd een openheid geweest voor de wijsheid van buiten de Kerk. Het ware, goede en schone buiten de muren van de Kerk kunnen wij gelovig interpreteren als het werk van Gods Geest in de wereld. Bij de theologen van de vroege Kerk vinden wij grote sympathie en bewondering voor een filosoof als Plato. De grote middeleeuwse theologen gebruikten de filosofie van Aristoteles bij de doordenking van theologische vragen. In onze huidige tijd denk ik aan de positieve houding van de Romana ten opzichte van de andere wereldgodsdiensten. In *Nostra Aetate*, een van de documenten van het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965), klinkt die houding duidelijk door. Vanzelfsprekend be-

4 E.P.N.M. Borgman, *Sporen van de bevrijdende God* (Kampen 1990).

lijden de verzamelde bisschoppen tijdens dit Concilie Jezus Christus als de Weg, de Waarheid en het Leven. Maar tegelijkertijd is er een openheid voor dialoog over de waarheid, de goedheid en de schoonheid (*verum, bonum, pulchrum*) van andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Gods waarheid in Christus als het onovertrefbare hoogtepunt van de openbaring vormt de toetssteen voor alle wijsheid van de wereld.

Christelijke theologen beseffen altijd te theologiseren binnen een historische context. En geschiedenis impliceert bij definitie verandering. Ook de taal deelt in de historiciteit van alle dingen. Dit impliceert voortdurende doordenking van de traditie. Een letterlijk herhalen van de christologische en trinitaire dogmata van de vroege Kerk is onmogelijk. Bekend is dat het persoonsbegrip van de eerste eeuwen van de Kerk fundamenteel verschilt van het huidige persoonsbegrip. Het moderne persoonsbegrip impliceert uniciteit. Een letterlijk herhalen van het dogma zou kunnen leiden tot een tritheïsme (driegodendom), iets wat de theologen van de vroege Kerk natuurlijk nooit hebben verdedigd. Het doordenken van het trinitair monotheïsme vraagt dan ook om gedegen hermeneutiek. De inhoud van het dogma moet worden bewaard; de taal waarmee het dogma wordt omschreven kan en moet soms veranderen.

Theologiseren blijft een voortdurend zoeken naar waarheid in bescheidenheid en liefde.

Vanuit het besef van de grootheid en heiligheid van God balanceert de theoloog voortdurend op de grens van spreken en zwijgen. Christelijke theologie is dan ook gematigd. Het gaat om het zoeken van het juiste midden om zo anachronistische nostalgie én ontwortelde voortvarendheid te voorkomen. Het besef dat God altijd groter en heiliger is dan mensen kunnen denken en verwoorden maakt theologen bescheiden. Hier vinden wij ook de wijsheid van de negatieve theologie van de Heilige Schrift, van de kerkvaders en de grote scholastieke theologen van de Middeleeuwen. Zo spreekt God tot Mozes: 'Geen mens kan Mij zien en in leven blijven.'⁵ De apostel Paulus schrijft aan Timoteüs: 'Hij woont in ontoegankelijk licht; geen mens heeft Hem gezien of kan Hem zien.'⁶ Als een echo van deze bijbelse wijsheid lezen wij bij Augustinus: 'Als je hem begrijpt, is het God niet.'⁷ Er blijft bij de christelijke theologen altijd terughoudendheid met betrekking tot de verwoording van de gods-

5 Exodus 33,20.

6 1 Timoteüs 6,16.

7 Paul van Geest, *Stellig maar onzeker* (Budel 2007) p.189.

vraag. Gods onbereikbare heiligheid houdt het menselijk verlangen naar Hem gaande. De waarheid omtrent God kunnen wij ons niet toe-eigenen maar wordt ons geschonken. Juist omdat alléén God God is, is niemand gerechtigd om de waarheid te claimen. In die zin is onze godskennis louter genade (*sola gratia*)!

Ook de grote dogmata van de vroege Kerk over Christus en de Triniteit laten het geheim open. Dogmata zijn spreekregels, piketpaaltjes voor het theologiseren. In dit opzicht noem ik met dankbaarheid de grote negentiende-eeuwse theoloog John Henry Newman. In zijn beroemd geworden *An Essay on the Development of Christian Doctrine* uit 1845 heeft hij rond het thema van de dogmaontwikkeling lijnen uitgezet die tot op de dag van vandaag binnen de katholieke theologie doorwerken. Voor hem is traditie het levende geloof van de doden maar traditionalisme het dode geloof van levenden.⁸ Het gaat erom om de klippen van verstarring én verwarring te omzeilen. Het nieuwe kan binnen de theologie worden verwelkomd in een context van continuïteit. Zo kenmerkt het katholieke theologiseren zich door een organische ontwikkeling. De vorige paus Benedictus sprak in dit verband over een 'hermeneutiek van de hervorming' tegenover een 'hermeneutiek van de discontinuïteit en de breuk'.⁹ Geloofsverwoordingen van het verleden moeten steeds opnieuw worden vertaald en uitgelegd om de rijkdom van het verleden voor mensen in het heden verstaanbaar te maken.

Denken over rechtvaardig samenleven

De christelijke theoloog kan ook een kritische en vernieuwende rol spelen in de cultuur van vandaag. In die cultuur wordt veelal instrumenteel en economisch gedacht. De theoloog kan deze reductie van de werkelijkheid doorbreken en het zicht openen op de wereld van God. Het evangelie van Christus met zijn oproep tot overvloedige gerechtigheid houdt het besef levend dat deze wereld nog onaf is en behoort tot het "voorlaatste". Gods Geest doorbreekt voortdurend de gestalten en richt onze blik op het voltooid Koninkrijk.¹⁰ Het is diezelfde Geest die ons de kracht geeft het kwaad terug te dringen en tekenen op te richten van het Rijk dat God zelf zal voltooien.

8 J.H. Newman, *An Essay on the Development of Christian Doctrine* (London 1845).

9 Benedictus XVI, Toespraak tot de Romeinse Curie, Kerstmis 2005.

10 Uitspraak van O. Noordmans (K. Blei, *Noordmans* (Kampen 2010) p.228).

Christelijke kerken hebben een visie geformuleerd op een goede, rechtvaardige samenleving. Binnen het katholiek sociaal denken gaat het om enkele centrale noties. Ieder mens is als beelddrager Gods uniek en heeft een intrinsieke waardigheid. De menselijke persoon is geen los atoom, maar komt alleen tot volle uitbloei in relatie met God en medemensen. Tegen die achtergrond verdedigt het katholiek sociaal denken het personalisme tegenover het liberale individualisme. Dit personalisme impliceert dat de mens principieel een sociaal wezen is. Een rechtvaardige samenleving vraagt om solidariteit, juist ook met de zwakken en kwetsbaren. Ieder mens is als verantwoordelijk schepsel geroepen een bijdrage te leveren aan het algemeen welzijn (*bonum commune*). Mensen zijn geroepen tot naastenliefde, rechtvaardigheid en rentmeesterschap. Binnen een samenleving moeten vrijheid en verantwoordelijkheid van burgers worden gewaarborgd. Wat op een lager niveau kan worden gedaan, moet door een hoger niveau niet worden overgenomen. Wij raken hier het principe van subsidiariteit. Dit impliceert dat verantwoordelijkheid in onze samenleving zo laag mogelijk moet worden neergelegd. Wat mensen zelf kunnen doen, moet hen niet door maatschappelijke instanties uit handen worden genomen.

Rechtvaardig samenleven wordt vanuit een katholiek sociaal perspectief dus gedragen door een blijvende inzet voor de waardigheid van mensen, personalisme, solidariteit, algemeen welzijn en subsidiariteit.

Kerkelijk leven vandaag en morgen: helder en hartelijk

Een vitaal Christendom moet naar mijn stellige overtuiging kiezen voor een dubbele inzet.

Allereerst moet de substantie van het klassieke Christendom worden beschermd en op een heldere wijze ter sprake worden gebracht in verknodiging, catechese en andere vormen van geloofscommunicatie. In die zin pleit ik met prof. Jozef Wissink voor een "open orthodoxie".¹¹ Trouw aan de traditie impliceert een zeker conservatisme, maar evenzeer een hermeneutische openheid naar nieuwe inzichten en nieuwe verwoordingen van het geheim van God en ons heil. Mijn pleidooi voor een heldere Kerk betekent de acceptatie van de normerende betekenis van beslissingen van de vroege Kerk rond ambten, canon en geloofsbelijdenis. Maar iedere generatie heeft behoefte aan eigen theologen die de rijkdom van het geloof actueel en verstaanbaar onder woorden brengen. Een en ander vraagt in onze dagen om een stevige oecumenische dialoog.

11 J.B.M. Wissink, *Thomas van Aquino* (Zoetermeer 1998).

Naast helderheid pleit ik voor een hartelijke, open en gastvrije houding van onze parochies en kerkelijke gemeenten. Goede communicatie is juist nu ontzettend belangrijk. Het lijkt mij dat de Godsvraag centraal zal moeten staan. Het woord “god” is in onze cultuur een onbeschermd handelsartikel geworden. In de Kerk gaat het principieel om de God van de Schriften. De Kerk belijdt de God van Israël als bevrijder en verlosser; als schepper en voltooiër. Het geloof in de menswording van deze God in Jezus Christus en het belijden van God als de Drieëne vormt het kloppend hart van het klassieke Christendom. God heeft in Israël een verbond met de wereld gesloten en dat verbond in Christus gemaakt tot een altijddurend verbond. Deze God vormt geen concurrent van ons mensen. Integendeel: *Gloria dei, vivens homo; vita hominis, visio Dei* (de glorie van God is de levende mens; het leven van de mens is de aanschouwing van God).¹²

Geloof en leven zijn nauw met elkaar verbonden. De Heilige Schrift geeft ons genoeg handreikingen voor het goede leven voor het aangezicht van de Heer. Ik noem de Tien Geboden, maar ook de Bergrede met de hartstochtelijke oproep tot overvloedige gerechtigheid. Wij kunnen ook denken aan de gouden regel om de ander te behandelen zoals je zelf behandeld wilt worden. Ik noem ook het dubbel gebod van de liefde: God beminnen en de naaste als jezelf. Een christen is geroepen tot de navolging van Christus, die niet gekomen is om gediend te worden maar om te dienen. Naastenliefde en zelfs vijandsliefde tekenen het christelijk leven. Een christen heeft eerbied voor het leven als geschenk van Godswege. Uiteindelijk gaat het om een leven met compassie¹³ en een inzet voor een cultuur van hoffelijkheid. Christenen zijn geroepen om als broeders en zusters de onverschilligheid achter zich te laten en solidair te leven. Vanouds noemt de christelijke traditie dit de heiliging van het leven. Wij zijn in de wereld maar niet van de wereld. Met de woorden van Johannes de Doper: ik moet kleiner worden en Christus groter.¹⁴ Of met de woorden van de apostel Paulus: ‘Niet ik leef maar Christus leeft in mij.’¹⁵ Mijn eigen ik moet steeds meer worden omgevormd naar de gestalte van Christus. Dit vraagt om een voortdurende bekering of transformatie van de individuele christen, maar ook van de totale geloofsgemeenschap. De Kerk heeft behoefte aan een voortdurende zuivering (*ecclesia semper purificanda*). Christus is te ontmoeten in Woord en Sa-

12 Irenaeus, *Adversus Haereses*, IV, 20, pp.5-7.

13 K. Armstrong, *Compassie* (Amsterdam 2011).

14 Johannes 3,30.

15 Galaten 2,20.

crament, maar ook in de medemens, juist ook in de medemens in nood. Immers wat wij voor de minsten van Christus hebben gedaan, hebben wij voor Hem gedaan.¹⁶

Slot

Zoals eerder gezegd vraagt de presentatie van het christelijk geloof in onze huidige cultuur om een open, hartelijke en gastvrije houding. Veel tijdgenoten zijn, zo zagen wij, religieus onzeker maar kennen tegelijkertijd ook een religieus verlangen. Zoekende mensen voor Christus winnen vormt een proces. De christelijke geloofsgemeenschap staat als waarlijk katholieke gemeenschap open naar allen. Niet de sekte of de “heilige-rest-kerk” vormt het uitgangspunt, maar een vitale minderheidskerk. Grote uitdaging vormt om in de hedendaagse samenleving te laten zien dat Christus en zijn evangelie van blijvende waarde zijn.

Er is altijd een gradatie in participatie aan het kerkelijk leven geweest. Er waren en zijn altijd betrokken gelovigen, maar ook meelopers en meelifters. De Kerk vormt een gemeenschap van zondaars en bedelaars.¹⁷ In alle onzekerheid van de tijd blijven christenen geroepen om te bidden, te vieren, te leren en vooral ook te dienen. Uitermate belangrijk is een geloofwaardig en authentiek getuigenis. Het gaat, ook in oecumenisch verband, om het zoeken van de waarheid die Christus is, maar altijd met liefde. Een Kerk met een boos vingertje zal een geringe oogst hebben. Geloof zonder liefde blijft zonder vruchten.

Literatuur

- K. Blei, *Noordmans* (Kampen 2010)
G. v.d. Brink, *De Lage Landen en het hogere* (Amsterdam 2012)
E.P.N.M. Borgman, *Sporen van de bevrijdende God* (Kampen 1990)
T. Caspers, *Proeven van goed samenleven* (Baarn 2012)
P. van Geest, *Stellig maar onzeker* (Budel 2007)
G. de Korte, *Helder en hartelijk* (Utrecht 2012)
C. Taylor, *Een seculiere tijd* (Rotterdam 2010)
A. Verbrugge, *Tijd van onbehagen* (Amsterdam 2004)
J.B.M. Wissink, *Thomas van Aquino* (Zoetermeer 1998)

16 Matteüs 25,31-46.

17 Uitspraak van O. Noordmans (Blei, *Noordmans*, p.206).